

РАЗВИТИЕ НА ПОТЕНЦИАЛА ЗА ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ ВЪВ ВЪЗРАСТТА 15 – 55 ГОДИНИ

Елиана Пенчева¹

Целта на представената статия е да се идентифицира развитието на потенциала за вземане на решение през периода 15 – 55 – годишна възраст, както и да се потърси влиянието на фактора пол в това отношение. Бяха изследвани 693 души на възраст от 15 до 55 г. (358 мъже и 335 жени), разпределени в 5 възрастови категории, с българската адаптация на Майерс-Бригс индикатора за психологичен тип, форма G. Беше очертана нелинейна траектория на развитието на капацитета за вземане на решение. Резултатите, отнасящи се до двата полюса на Разсъздението, показаха низходящо движение на Чувстващия стил (F) във възрастов план, което означава съответно, че с течение на годините се повишава склонността към Мисловния стил на решаване (T). Според резултатите, отнасящи се до съчетанията на психичните функции по двойки, предпочитанията към Концептуалния (NF) и Аналитичния (NT) стил намаляват с напредването на възрастта, а афинитетът към Директивния (ST) се засилва. Бяха регистрирани малко на брой джендър различия.

Ключови думи: потенциал за вземане на решение, стил на вземане на решение, психологичен тип, психични функции, развитие през жизнения цикъл, траектория на развитието, възрастови различия, джендър различия.

Съвременните психологични изследвания оборват традиционното схващане, че личността е относително стабилна и фиксирана, особено след 30-годишна възраст и доказват, че тя се променя през целия жизнен цикъл (Пенчева, 2012 ; Van Aken et al., 2006; Ganiban et al., 2008; Lodi-Smith et al., 2009; Allison & Hobbs, 2010; Willis et al., 2010; Boyce et al., 2012; Salmela

¹ Проф. д-р Елиана Пенчева – Институт за изследване на населението и човека при БАН

Адрес за контакти: elianapencheva@abv.bg

– Aro et al., 2012). Какви са механизмът, степента и посоката на тези промени са въпроси от централно значение за научните направления, които имат отношение към качеството на живот. Отговорите на тези въпроси ще подпомогнат социалната политика при създаването на конструктивна среда, стимулираща развитието и израстването на човешкия капитал и подобряването на психичното благополучие.

Една от слабо проучените теми в това проблемно поле е личностният потенциал за вземане на решение и неговата динамика през жизнения цикъл. Моделът на Юнг, Майерс и Бригс за психологичния тип може да послужи като надеждна теоретична основа за изясняването на тази тема, тъй като всички негови компоненти, както и съчетанията между тях, участват в процеса на вземане на решение в различна степен и на различни равнища. Най-пряко отношение към този процес имат функциите Мислене (Т) и Чувстване (F), които отразяват предпочитанията на човека към двата контрастиращи начина на вземане на решение (Юнг, 1995; Myers et al., 1998). Функцията Мислене свързва идеите чрез логически анализ, разчитайки на принципа *причина-следствие* и показва тенденция към безпристрастност. Лицата с това предпочитание може да развият черти като обективност, критичност и интерес към принципите на справедливост и честност. Обратно, функцията Чувстване достига до заключения чрез претегляне на ценности и заслуги, основава се на разбирането за лични и групови ценности. Лицата с това предпочитание вземат решение като се съобразяват с хуманитарните аспекти на проблема и може да развият качества като отзивчивост, добронамереност и съпричастност.

Доста активни в разкриването на механизма на тази опозиция са изследователите на моралното разсъждение (Glover, 2001; Abdolmohammadi et al., 2003; Craig et al., 2005). Моралните ориентации към справедливост и грижа са точно концептуализирани в литературата. Етиката на справедливостта е по-фокусирана върху автономия и опазване на човешките права, докато етиката на грижата – върху взаимозависимост и утвърждаване благополучието на другите. Емпиричните резултати показват, че полът, личността и възрастта се открояват като техни дискриминатори. Повечето изследвания са в хармония с утвърдената в литературата позиция на Гилигън, че моралните ориентации са свързани с пола и със себеопределянето (Gilligan, 1982). Според тази позиция, както е известно, мъжете се фокусират по-често върху въпроси за опазване на равенството и индивидуалните права, докато жените – върху въпроси, свързани с откликване на потребностите на другите при взимането на морални решения. Приложението на Майерс-Бригс индикатора за психологичния тип (МВТІ) в тази сфера показва, че Мисловният тип решения се описват като базирани върху принципа *истина /неистина*, а Чувстващият тип решения – като базирани предимно върху афективни процеси и върху принципа *добро/лошо* (Craig et al., 2005). Според някои автори изследваните лица с по-доминантна грижовна ориентация („женски“ тип разсъждения) имат по-високи равнища на Перцептивни и Сетивни черти (SP), докато лицата с ориентацията към справедливост („мъжки“ тип разсъждения) – по-високи равнища на